

Pärttak. Foto: Annbritt Englund

Om pärt eller takspån i Sollerö socken

BUS GUNNEL ÅKESSON

I södra Gruddbo på Sollerön – där stugorna vänder sig mot sjön och bergsranden i väster – ligger Holger Duhlbos hem. Den stora gårdsplanen omgärdas av hus och utrymmen som vittnar om livlig aktivitet: sågverk, timring, flisterminal och snickarverkstad. Holger är numera pensionär och verksamheten AB Sollerötimmer drivs av sönerna Håkan, Tommy och Magnus. Intill ett uthus står en maskinhyvel uppställd för att tillverka pärt eller takspån (*pärrett*) som det heter på *soldmål*. Den hittades bakom en lada i Färnäs 1984 av Rune Hedberg från Gesunda. Maskinen fick ett nytt liv på Sollerön. Det var i samband med att byggnaderna vid Tomteland uppfördes och några hus skulle förses med spåntak.

”Förr i tiden satt de gamla gubbarna om vintrarna och spåntade spånstycken för hand med spåntkniv”, berättar Holger Duhlbo.

Han visar med van hand hur det går till om man har en eldriven hyvel. Den finaste tallen har valts ut; det får inte finnas några kvistar i stammen. Stammen är avbarkad och kapad i stubbar. Holger hugger nu med en yxa ut ett stycke ved ur stubben. Biten läggs upp på maskinens knivbord och spånbitar spräcks loss. Träet hyvlas inte utan klyvs. Härigenom klipps inte träets fibrer av och takspånet kan därför stå emot väta bättre. Holger avslutar med att vi går runt på gården och han visar några fina prov på spånlagda tak. Numera är det enbart en hobby för honom.

Holger Duhlbo tillverkar pärt. Foto: Bus Gunnel Åkesson

Flenarnas fäbod. Foto: Torbjörn Nääs

Holger Duhlbo tillverkar pärt. Foto: Bus Gunnel Åkesson

I Södra Flenarnas fäbod på socknens utmarker på fastlandet gills inget annat än spåntak på boningshus och uthus. Fäboden är byggnadsminnesförklarad med syftet att ”frysa bilden av hur fäboden såg ut när fäboddriften upphörde”. Avsikten är att fäboden ska hållas öppen och upplevas så äkta som möjligt för alla som vill besöka den. Alla ska känna sig välkomna. Flenarna är en rest av det som en gång i tiden var Sveriges mest utbyggda fäbods-system eller försörjningssystem, om man så vill. Att Hembygdsföreningen de senaste åren haft aktiviteter förlagda till Flenarna är något som förhoppningsvis kan fortsätta utvecklas och bli en del av hur fäboden kan formas i framtiden. Här finns idag fyra fäbodgårdar. Rune Håll äger en av dem.

”Spåntak är inte så ålderdomliga som man föreställer sig”, förklarar Rune. Spåntaken började ersätta nävertak (och jordtak eller bräd-tak) först runt 1860-talet, när blankspik kunde massproduceras och blev lätt att få tag på. Problemet med spåntak är brandfaran och på somrarna blir taken torra och lättantändliga. Därför råder eldningsförbud i hela tälkten i Flenarna.

Nävertaken krävde stor arbetsinsats och blev omoderna. Senare

Rune Håll i Flenarna

övergavs även spåntaken till förmån för tegel, men man kan anta att majoriteten av de gamla husen på Sollerön har spåntaket kvar under teglet. Rune har själv lagt spåntak och berättar hur taket byggs upp. Runes far, båtbyggaren Lars Håll, ansåg att om man kunde få tag på torrvara var det det bästa materialet att göra takspån av, eftersom det var lätt att klyva. Den yttre barken på stammen togs bort och den inre vita barken lossades. Om den vita barken inte flätade sig var det ett tecken på att virket var användbart. Rune berättar att man använde samma knep för att söka efter bra båtvirke. Takspånen, som är 45 cm långa, läggs i tre lager och spikas fast med 15 cm avstånd på ett underlag av läkt. Vid nock måste sista raden anpassas till nockens kant, så att det ska se snyggt ut.

Ett riktmärke är att ett handklivet spåntak kan hålla dubbelt så länge som ett tak där spånen hyvlas. Det går åt drygt 3000 spån per sida på en enkelstuga eller fåbodstuga. Svarf Nils från Utanmyra, som bodde på Svarfgården i Flenarna, har berättat för Rune att ibland doppades spånen i järnvitriol som ytbehandling innan de användes. Det är viktigt att mossangrepp sopas bort. Om man inte kan eller vill handspanta spånen själv (eller saknar maskinhyvel) finns tillverkare som säljer takspån.

Maskinhyvel för pärt. Foto: Mats Påhls

På Pålsgård i Bengtsarvet på Sollerön, ett stenkast från Hembygdsgården, bor Mats Påhls som berättar om sina planer att rekonstruera en gammal och övergiven maskinhyvel för att tillverka takspån. Han upptäckte för något år sedan ett stort gräsöverväxt föremål i skogen vid tomtgränsen på sin gård. Det visade sig vara resterna av en maskinhyvel och han kom fram till att det var hans farbror Påhls Nils som en gång byggt den, troligen i slutet av 1930-talet. Mats blev intresserad och tog upp det som fanns kvar av konstruktionen. Han har därefter arbetat med att själv ta fram en ritning för att bygga upp den på nytt. Han har mätt det som gått att mäta och gissat resten för att få en rimlig lösning. På det gamla betongfundamentet har han satt en ny träställning. Han använder handverktyg som exempelvis hammare, stämjärn och fogsvans så långt det är möjligt. Allt är i trä, utom det gamla knivbordet och drivaxeln. Mats projekt pågår fortfarande och han behöver komplettera med en motor och ett mothåll på knivbordet. Mats har lärt sig av sin far Påhls Albert som var byggnadsnickare och som bland annat reparerade spåntak. Mats önskan är att när maskinhyveln står klar att bruka ska den visas upp för allmänheten på Hembygdsgården bland andra gamla utställda föremål.

Bus Gunnel Åkesson